

УДК 349.2:331.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.02>

Бершадська Ю. В.

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНОГО ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено теоретичному дослідженню та правовому аналізу такої категорії як принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю побудови правової держави, утвердження конституційного принципу верховенства права, забезпеченістю реального, законодавчого втілення трудових прав фахівців авіаційної галузі. В чинних нормативних актах відсутнє законодавче закріплення поняття «принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації», оскільки нормативно не закріплені навіть такі основоположні правові категорії, як «принципи права», «принципи трудового права», «принципи правового регулювання трудових відносин». Вказані поняття мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки саме принципи виступають соціальними орієнтирами, які становлять фундамент врегулювання певного виду суспільних відносин, зокрема, трудових відносин авіаційного персоналу державної авіації. Теоретичне дослідження порушеної тематики проведено вперше і зумовлено особливою роллю та виконанням специфічних функцій авіаційного персоналу державної авіації, які полягають в забезпеченні національної безпеки й оборони держави, а також захисту населення. Під час виконання професійних обов'язків фахівцями авіаційного персоналу державної авіації, беззаперечно, виникають особливі суспільні відносини із приводу реалізації та захисту трудових прав персоналу, які потребують законодавчого врегулювання. Принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу в системі державної авіації мають свої особливості та визначені об'єктивні ознаки, за наявності яких проводиться диференціація правового регулювання трудових відносин. Це зумовлює об'єктивну необхідність врегулювання цих відносин загальними нормами загальної і спеціальними нормативними актами, що дозволяє втілити диференційований підхід до правового регулювання праці.

Ключові слова: трудове право, принципи права, принципи трудового права, принципи правового регулювання, трудові права, трудові відносини, авіаційний персонал, державна авіація.

Постановка проблеми. Теоретичне дослідження принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації дуже актуальне, оскільки фахівці авіаційного персоналу Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів Національної поліції, центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, органів охорони державного кордону України, митні органи виконують поряд зі своїми професійними та функціональними обов'язками, правоохоронну функцію. Трудова діяльність фахівців авіаційного персоналу державної авіації, на відміну від інших фахівців, мають свої особливості, зумовлені характером праці, особливим трудо-правовим статусом, використанням джерел підвищеної небезпеки, виконанням законодавчо закріплених функцій держави щодо забезпечення обороноздатності нашої країни, її національної безпеки, а також відстоювання конституційних прав і свобод громадян. Саме ці характерні особливості обумовлюють актуальність та гостру потребу в здійсненні аналізу та проведення належного дослідження принципів, які слугують орієнтиром для врегулювання цих відносин.

Метою статті є розкриття змісту, сутності принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу в державній авіації, їх особливостей, визначення загальних і спеціальних принципів правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження були вирішені наступні завдання: визначення ролі та місця принципів права взагалі; вивчення сутності принципів трудового права; охарактеризування особливостей, які притаманні принципам правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації.

Стан опрацювання цієї проблематики. Такими дослідниками, як Арсентьєва О.С., Мельник В.П., Старчук О.В., Пилипенко П.Д., Портнов А.В., досліджувалися окремі аспекти поняття принципів права, принципів трудового права, правового регулювання трудових відносин. Проблемні аспекти щодо трудової функції авіаційного персоналу та забезпечення реалізації правоохоронної функції держави в авіації висвітлювали у своїх наукових працях Синенко С.В., Вєтухова І.А., Дараганова Н.В., Чумак О.О., Пивовар Ю.І.

Однак дослідженню принципів правового регулювання трудової діяльності фахівців авіаційного персоналу в державній авіації окремої уваги науковцями не приділялося.

Виклад основного матеріалу. Наразі європейська інтеграція є стратегічним напрямом нашої держави, яка дає можливість тісного співробітництва у сфері свободи та безпеки. Вона зобов'язує Україну забезпечити ефективне функціонування правових інституцій, що гарантують установлення верховенства права, а також поваги до прав людини і основних свобод, що охоплює професійні права кожного працівника, зокрема фахівців авіаційного персоналу.

Застосування трудового законодавства для врегулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації з метою досягнення ступеня об'єктивної істини під час закріплення нормативних приписів, допоможе визначити галузеву специфіку, основи правового регулювання, обсяг і межі безпосередньої локальної правотворчості суб'єктів трудового права.

Принципи являються відправною точкою, керівною ідеєю, основним правилом поведінки. Термін «принцип» походить від латинської мови і означає «основу». Протягом багатьох століть велись пошуки розуміння поняття принципи, тому закономірно існують багато точок зору та підходів до визначення цього терміну.

Термін «принцип» вживається у різних значеннях: 1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [1, с. 110–111].

Принципи права уособлюють керівні нормативні основи, які виражають зміст та основу права, закріплені в ньому об'єктивно існуючий зв'язок суспільних процесів.

Принципи права не можуть бути зведені до зовнішньо виражених знакових форм, що існують незалежно від суб'єкта – людини, як і саме право – до замкнутої, логічно несуперечливої системи норм, сформульованих у законах та інших державних нормативних актах. Онтологічна природа принципів права набагато складніша. Як слушно зазначено у «Висновках та рекомендаціях з загальнонаціональної правничої дискусії» щодо принципів права, її неможливо адекватно пояснити з юридико-позитивістських теоретичних позицій [2, с. 90].

О.В. Грищук зауважує, що генетична характеристика принципів права полягає в розгляді детермінованості їх змісту об'єктивними соціальними закономірностями. Основні визначальні ідеї права не є довільними конструкціями людського розуму, а представляють собою особливу форму вираження об'єктивних соціальних закономірностей. Фіксує змістовно необхідні й істотні зв'язки, що присутні в суспільстві та праві, вони дають змогу встановити такий порядок суспільних відносин, який максимально сприяє їх утвердженню та розвитку [3, с. 39].

М. І. Козюбра зазначає, що відсутність системного методологічного опрацювання проблематики пов'язаної з принципами права призводить до їх не зовсім послідовної реалізації у практичній площині, адже юристи-практики часто посилаються на принципи права, однак ніхто не ризикує розглядати відповідні принципи як самостійне джерело права [4, с. 143].

Відповідно до сучасного розвитку правової науки О. В. Старчук під принципами права (у тому числі й їх галузевим різновидом – принципами трудового права) розуміє засадничі ідеї, які визначають зміст і спрямованість норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин, і характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю, регулятивністю [5, с. 43].

Принципи трудового права – це визначені в нормативних актах про працю основні фундаментальні приписи, які визначають найважливіші ознаки його змісту, внутрішню цілісність правового регулювання суспільно-правових відносин у сфері праці, а також визначають загальну направленість трудового права. Ці основні правові положення конкретизуються в нормативних актах, якими регулюється трудова діяльність авіаційного персоналу в державній авіації України.

На думку П.Д. Пилипенка, принципами трудового права як системи норм, покликаних забезпечувати трудові й тісно пов'язані з ними відносини, є засадничі ідеї, що визначають сферу його дії, порядок установавання прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їхніх прав і законних інтересів. Це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається вся галузь, і водночас вектор, який указує напрям цієї галузі [6, с. 56].

Н. Б. Болотіна, розглядаючи принципи трудового права, визначила принципи права як керівні засади, ідеї, які зумовлені об'єктивними закономірностями існування, рівнем розвитку суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано, відображають найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин. Також автор відмічає, що принципи права юридичного відображені в нормативно-правових актах у вигляді окремих положень – норм-принципів, норм-декларацій, норм-концепцій, або існують у прихованому вигляді в інших юридичних нормах, у їх сукупності, й становлять собою керівні ідеї, положення, на яких базується юридичне право [7, с. 93].

«Принципами трудового права», – розмірковує В.С. Ковригін, – є керівні положення, виражені в цій галузі права, які зумовлюють її системну єдність і віддзеркалюють основні підходи до правової регламентації трудових і пов'язаних із ними відносин» [8, с. 79].

Майже всі принципи мають міжгалузевий характер, бо більш менш одноманітно виражені в нормах кількох галузей права [9, с. 624].

Закріплення принципів правового регулювання трудової діяльності можливе як в законах, так і не закріплюватись у них, що зумовлює наявність різних підходів вчених в галузі трудового права щодо кількості принципів та визначення їх понять.

Правове регулювання трудової діяльності здійснюється на загальних принципах та на специфічних (спеціальних) принципах, пов'язаних зі специфікою суб'єкта, який розглядається.

Загальна класифікація правових принципів за сферою дії поділяє їх на три групи: 1) загально-правові, які притаманні кожній галузі права, до яких можна віднести принципи верховенства права, законності, гуманності, демократизму, рівноправності тощо; 2) галузеві, які відображають сутність кожної окремої галузі права; 3) внутрішньогалузеві, які висвітлюють сутність інститутів трудового права, а саме принципи щодо сприяння працевлаштування, винагороди за виконану роботу, розв'язання трудових спорів тощо.

Трудове право характеризується єдністю та диференціацією правового регулювання. Тому існує об'єктивна необхідність у врегулюванні таких відносин як нормами загальної дії, так і спеціальними нормативно-правовими актами, за допомогою яких втілюється диференційований підхід до правового регулювання праці.

Співвідношення загальних і спеціальних принципів за сферою їх дії є одним із проблемних питань трудового права. Правові принципи загального характеру, які регламентують основні засади для всіх працівників, характеризують та забезпечують єдність відносин у правовому регулюванні. А правові принципи, які застосовують у конкретних випадках для окремих груп відносин, визначаються спеціальними нормами.

Під загальними розуміють такі приписи, які притаманні загальній частині тієї чи іншої галузі права і поширюються на всі інститути відповідної галузі права або на більшу їх частину, тобто слугують цілям правової регламентації широкого кола суспільних відносин певного роду. Спеціальні, навпаки, приналежні до окремих правових інститутів та регулюють певний вид суспільних відносин. [10, с. 69].

Між зазначеними групами принципів існує нерозривний зв'язок і взаємозалежність, яка зумовлює єдність зазначених принципів. І загальні, і спеціальні принципи мають регулятивне

значення, є стабільними, цілеспрямованими, завжди виражають сутність не однієї, а декількох груп норм права.

Становлення та формування основних принципів трудового права обумовлюється нормами Конституції України, Кодексу законів про працю України та міжнародно-правовими актами. Специфіка трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації відображена в Повітряному кодексі України, спеціальних законах, які регламентують діяльність державної авіації, численних авіаційних правилах, відомчих нормативних актах.

За спрямованістю основні принципи трудового права можна об'єднати у три групи. До першої групи принципи можна віднести сприяння залучення до праці, забезпечення зайнятості, раціональне використання робочої сили. Правові принципи, які спрямовані на забезпечення належного рівня умов праці, охорони трудових прав, утворюють другу групу. Принципи, за допомогою яких розкривається зміст виробничої демократії, можливість розвитку особистості працівника під час виконання трудової функції, становлять третю групу.

До основних принципів трудового права можна віднести свободу праці й зайнятості, рівноправність у праці, захист від безробіття, справедливу винагорода за працю, охорону праці, право на відпочинок, захист трудових прав, професійну підготовку, право роботодавця вимагати від працівника виконання обов'язку сумлінної праці, право на виробничу демократію.

Ці принципи трудового права для авіаційного персоналу державної авіації реалізуються у вигляді отримання направлення на роботу після завершення навчання у відповідному закладі освіти та отримання спеціальності авіаційного напрямку у роботодавця державної форми власності у відповідних умовах праці; визначення обсягу трудових функцій, посадового окладу, відповідних надбавок, доплат, премій у контракті, укладеним між фахівцями авіаційного персоналу та відповідним органом державної авіації; встановлення особливих вимог щодо тривалості щоденної роботи членів екіпажу та часу відпочинку до й після виконання обов'язків щодо льотної експлуатації повітряних суден; визначення рівня підготовленості для присвоєння, підтвердження класної кваліфікації авіаційного персоналу державної авіації України, що проводяться штатними (нештатними) кваліфікаційними комісіями, створеними в органах управління авіацією Державної прикордонної служби України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, Національної гвардії України, органах управління авіацією Збройних Сил України, з'єднаннях (установах, закладах), авіаційних бригадах¹ тощо.

Суспільні відносини, які виникають при виконанні професійних обов'язків авіаційним персоналом в державній авіації потребують спеціального правового регулювання. Авіаційний персонал державної авіації України виконує свої трудові обов'язки в особливих умовах, небезпечних для життя і здоров'я, оскільки їх професійна діяльність, пов'язана з обслуговуванням джерел підвищеної небезпеки та виконанням правоохоронної функції. Трудові обов'язки авіаційного персоналу державної авіації України встановлюється компетентними державними органами та контрактом (трудовим договором), які обумовлюються технологічним процесом, специфікою та характером діяльності державного органу, та які працівник на підставі знань (умінь) і професійної підготовки повинен виконувати відповідно до своєї спеціальності, кваліфікації, посади (професії).

Отже, до спеціальних принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації можна віднести: принцип забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; принцип гарантування безпеки авіації; принцип забезпечення інтересів держави; принцип рівності громадян при прийнятті на службу до Збройних Сил України, інших військових формувань, органів Національної поліції, інших центральних органів виконавчої влади в галузі державної авіації та при її проходженні; принцип професіоналізму при здійсненні своїх професійних обов'язків; принцип компетентності авіаційних фахівців; принцип дисципліни; принцип персональної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; принцип розподілу компетенції між державними органами й посадовими особами; принцип оплати з коштів державного бюджету; принцип визначення трудової функції в нормативних актах та контракті.

¹ Інструкції про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України, затверджена наказом Міноборони України від 05.01.2015 № 3.

Висновки. Принципи формують основу правового регулювання суспільних відносин, які потрібно адаптувати під конкретний вид трудових відносин.

Правове регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України здійснюється як на загальних принципах, так і на спеціальних принципах, пов'язаних зі специфікою розглядуваного суб'єкту.

Надаємо власне визначення принципам правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України – це керівні засади, спрямовані на врегулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із набуттям особою трудових прав і обов'язків у сфері державної авіації України.

Наявна велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють трудову діяльність авіаційного персоналу державної авіації України, що ускладнює процес розуміння та застосування вказаних джерел як норм права, і як наслідок, проблемність виокремлення спеціальних принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України.

Необхідність прийняття єдиного нормативного акту, який би врегулював особливості трудово-правового статусу авіаційного персоналу в цілому, а також специфіку трудо-правового статусу авіаційного персоналу як цивільної, так і державної авіації.

У чинному українському законодавстві нормативно не закріплено поняття принципів трудового права, правового регулювання трудових правовідносин, що ускладнює розуміння таких правових форм, а також їх класифікацію. Отже, є необхідність закріпити на законодавчому рівні наведені вище категорії та систематизувати їх.

Використана література:

1. Волошин Ю. О. Принцип. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [за ред. Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 5. 2003. С. 110–111.
2. Погребняк С. П. Висновки та рекомендації з національної правничої дискусії. *Право України*. 2017. № 7. С. 90–93.
3. Гришук О. В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2019. 416 с.
4. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
5. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
6. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту, 1999. 214 с.
7. Трудове право України : підручник. 4-те вид., стер. К. : Вікар. 2006. 725 с.
8. Ковригін В.С. Дисциплінарна відповідальність у трудовому праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 221 с.
9. Головатий С. П. Верховенство права: монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. LXIV. 1747 с. Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. Lxiv. 61–624 с.
10. Кельман Т. С. Теория права. Тернополь : Полиграфист. 1998. 382 с.

References:

1. Voloshyn Yu. O. (2003). Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. [Legal encyclopedia]. Kyiv. Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana. 110–111 s. [in Ukrainian]
2. Pogrebnyak S. P. (2017). Vysnovky ta rekomendatsii z natsionalnoi pravnychoi dyskusii. [Conclusions and recommendations from the national legal debate]. *Pravo Ukrainy*. No. 7. 90–93 s. [in Ukrainian]
3. Grischuk O.V. (2019). Filosofii konstitutsiinykh tsinnosti: monohrafiia. [Philosophy of constitutional values]. Kyiv : «Company VAITE». 416 s. [in Ukrainian]
4. Kozyubra M. I. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in the conditions of modern globalization transformations]. *Pravo Ukrainy*. No. 11. 142–164 s. [in Ukrainian]

5. Starchuk O. V. (2012). Shchodo poniattia pryntsyviv prava. [Regarding the concept of principles of law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 2. 40–43 s. [in Ukrainian]
6. Pilipenko P. D. (1999). Problemy teorii trudovoho prava: monohrafiia. [Problems of theory of labour right : monograph]. Vyd. tsentr Lviv. nats. un-tu. 214 s. [in Ukrainian]
7. Trudove pravo Ukrainy : pidruchnyk. (2006). [Labour right for Ukraine]. Kyiv. Vikar. 725 s. [in Ukrainian]
8. Kovrigin V. S. (2012). Dystsyplinarna vidpovidalnist u trudovomu pravi [Disciplinary responsibility in a labour right]. dis. kand. yurid. nauk Kyivskyi nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 221 s. [in Ukrainian]
9. Golovaty S. P. (2006). Verkhovenstvo prava : monohraf. [Verkhovenstvo rights]. Kyiv : Feniks. 61–624 s. [in Ukrainian].
10. Kelman T. S. (1998). Teoriia prava. [Teoriya rights]. Ternopol. Poligrafist. 382 s. [in Ukrainian]

Bershadka Yu. Principles of legal regulation of labor activities of the aviation personnel of the state aviation of Ukraine

The article is devoted to theoretical research and legal analysis of such a category as the principles of legal regulation of labor activity of aviation personnel of state aviation. The relevance of the study is determined by the need to build a legal state, the establishment of the constitutional principle of the rule of law, and the provision of real, legislative implementation of the labor rights of specialists in the aviation industry. In the current regulatory acts, there is no legislative consolidation of the concept of "principles of legal regulation of the labor activity of aviation personnel of state aviation", since even such fundamental legal categories as "principles of law", "principles of labor law", "principles of legal regulation of labor relations" are not legally established. These concepts have both theoretical and practical significance, since the principles themselves act as social guidelines that form the foundation for the regulation of a certain type of social relations, in particular, the labor relations of the aviation personnel of the state aviation. The theoretical study of the discussed topic was conducted for the first time and is conditioned by the special role and performance of specific functions of the aviation personnel of the state aviation, which consist in ensuring the national security and defense of the state, as well as the protection of the population. During the performance of professional duties by specialists of the aviation personnel of the state aviation, there are undoubtedly special social relations regarding the realization and protection of the labor rights of the personnel, which require legislative regulation. The principles of legal regulation of the labor activity of aviation personnel in the state aviation system have their own characteristics and certain objective signs, in the presence of which the differentiation of legal regulation of labor relations is carried out. This determines the objective necessity of regulating these relations by general norms of the general and special regulatory acts, which allows implementing a differentiated approach to the legal regulation of labor.

Key words: labor law, principles of law, principles of labor law, principles of legal regulation, labor rights, labor relations, aviation personnel, state aviation.